

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः
पशवः पशूनेवाव रुद्धे चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति
छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन् वौऽभागानि हव्यं वक्ष्याम
इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै
देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव
तत्प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं
कामयेत ॥ १ ॥

पापीयान्श्स्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमप
गृह्णाति पापीयान्भवति यं कामयेत वसीयान्श्स्यादिति
सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति
वसीयान्भवत्यथो यज्ञस्यैवैषाभिक्रान्तिरेति वा एष
यज्ञमुखादृद्ध्या योऽग्नेर्देवताया एत्यष्टावेतानि सावित्राणि
भवन्त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रः ॥ २ ॥

अग्निस्तेनैव यज्ञमुखादृद्ध्या अग्नेर्देवतायै नैत्यष्टौ

सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि
यातयति यदि कामयेत छन्दांसि यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यृचमन्
कुर्याच्छन्दांस्येव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत
यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमिति यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव
यज्ञयशसेनार्पयत्यृचा स्तोमं समर्धयेति॥३॥

आहु समृद्धौ चतुर्भिरभिमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि
छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसूव इत्याहु प्रसूत्या
अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुम्प्राविशत्स एतामृतिमनु
समचरद्यद्वेणोः सुषिरं सुषिराभिर्भवति सयोनित्वाय स
यत्रयत्रावसत्तत्कृष्णमभवत्कल्माषी भवति रूपसमृद्ध्या
उभयतः क्षणूर्भवतीतश्चामुतश्चार्कस्यावरुद्धौ व्याममात्री
भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्यसम्मिताऽपरिमिता
भवत्यपरिमितस्यावरुद्धौ यो वनस्पतीनाम्फलग्रहिः स
एषां वीर्यावान्फलग्रहिर्वेणुर्वेणवी भवति वीर्यस्यावरुद्धौ॥४॥

कामयेत गायत्रौऽर्धयेति च सप्तविंशतिश्च॥ [१]

व्यूद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामगृभ्णन्नशनाम्
दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धौ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि

दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे युञ्ज्वा॑था॒५
 रासं॑भं युवमिति॑ गर्दभमसत्ये॒व गर्दभं॑ प्रति॑ ष्ठापयति॑
 तस्मा॒दश्वा॑द्गर्दभोऽसत्तरो॒ योगे॑योगे त॒वस्तर॑मित्या॒ह॥५॥

योगे॑योग ए॒वैनं॑ यु॒ङ्क्ते॑ वाजे॑वाजे हवाम॒ह इत्या॑हान्नं॒ वै
 वाजोऽन्न॑मेवाव॒ रुद्धे॑ सखा॑य इन्द्र॑मू॒तय॑ इत्या॑हेन्द्रियमेवाव॒
 रुद्धे॑ऽग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॒ तं प्र॒जाप॑तिरन्व॒विन्द॑त्प्राजाप॒त्यो-
 ऽश्वोऽश्वे॑न॒ सम्भ॑र॒त्यनु॑वित्त्यै पापवस्य॒सं वा ए॒तत्क्रि॑यते॒
 यच्छ्रे॑यसा च॒ पापी॑यसा च॒ समा॑नं कर्म॒ कुर्व॑न्ति॒
 पापी॑यान्॥६॥

ह्यश्वा॑द्गर्दभोऽश्व॒म्पूर्वं॑ नयन्ति॒ पापवस्य॑सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै
 तस्मा॒च्छ्रे॒याः॑ सम्पा॑पी॒यान्पु॒श्चाद॑न्वेति॒ बहु॑र्वै भव॑तो
 भ्रातृ॑व्यो भव॑तीव॒ खलु॑ वा ए॒ष योऽग्नि॑श्चि॒नुते॑ व॒ज्र्यश्वः॑
 प्र॒तूर्व॑न्नेह्य॒वक्राम॑न्नश॒स्तीरि॑त्या॒ह वज्रे॑णै॒व पा॒प्मान॑म्भ्रातृ॒व्यम॑व॒
 क्राम॑ति रु॒द्रस्य॑ गा॒णप॑त्या॒दित्या॑ह॒ रौ॒द्रा वै प॒शवो॑
 रु॒द्रादे॒व॥७॥

प॒शून्नि॒र्याच्या॑त्मने॒ कर्म॑ कुरुते॒ पू॒ष्णा स॒युजा॑ स॒हेत्या॑ह
 पू॒षा वा अ॒र्ध्वना॑ः स॒न्नेता॑ सम॑ष्ट्यै॒ पुरी॑षायतनो॒ वा ए॒ष

यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानां५ सम्भरन्पृथिव्याः
 सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीत्याह सायतनमेवैनं
 देवताभिः सम्भरत्यग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्याह
 येन॥८॥

संगच्छते वाजमेवास्य वृङ्क्ते प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः
 सम्भृत्य इत्याहुरियं वै प्रजापतिस्तस्या एतच्छ्रोत्रं
 यद्वल्मीकोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम इति वल्मीकवपामुप
 तिष्ठते साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः५ सम्भरत्यग्निम्पुरीष्य
 इत्याह येन संगच्छते वाजमेवास्य वृङ्क्तेऽन्वग्निरुषसामग्रम्॥९॥

अख्यदित्याहानुख्यात्या आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य
 वाजिन्पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनम्पूर्वया विन्दत्युत्तरया
 द्वाभ्यामाक्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः
 पशवः प्र जायन्ते द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्याहेभ्यो वा
 एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः समैरयद्रूपमेवास्यैतन्महिमानं
 व्याचष्टे वज्री वा एष यदश्वो दद्विरन्यतोदद्ध्यो
 भूयाल्लौमभिरुभयादद्ध्यो यं द्विष्यात्तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रेणैवैनं
 स्तृणुते॥१०॥

आहु पापीयान्बुद्रादेव येनाग्रं वृज्री वै सप्तदश च॥ _____ [२]

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या
अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्तेऽप उप
सृजति यत्र वा आप उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति
तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून्
यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजास्तस्मादप उप सृजति
प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः॥११॥

स्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव
जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति
जिघर्म्यग्निम्मनसा घृतेनेत्याह मनसा हि पुरुषो
यज्ञमभिगच्छति प्रतिक्ष्यन्तम्भुवनानि विश्वेत्याह सर्वं ह्येष
प्रत्यङ्केति पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तमित्याहाल्पो ह्येष जातो
महान्॥१२॥

भवन्ति व्यचिष्टमन्नं रभसं विदानमित्याहान्नमेवास्मै
स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदा त्वा जिघर्मि
वचसा घृतेनेत्याह तस्माद्यत्पुरुषो मनसाभिगच्छति तद्वाचा
वदत्यरक्षसेत्याह रक्षसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो

अ॒ग्निरित्या॒हाप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधा॒त्यप॑चितिमान्भवति॒ य
ए॒वं॥१३॥

वेद॒ मन॑सा॒ त्वै तामा॑प्तुम॒रह॑ति॒ याम॑ध्व॒र्युर॑न॒ग्नावा॑हुतिं
जुहोति॒ मन॑स्वतीभ्यां॒ जुहो॑त्याहु॒त्योरा॑स्यै॒ द्वाभ्यां॑
प्रति॑ष्ठित्यै॒ यज्ञ॑मुखेय॒ज्ञमुखे॑ वै क्रि॒यमाणे॑ य॒ज्ञः
रक्षा॑सि जिघा॑सन्त्ये॒तर॑हि॒ खलु॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञमुखं
य॒र्ह्येन॑दाहुतिरश्नुते परि॑ लिखति॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॒ तिसृ॑भिः
परि॑ लिखति॒ त्रिवृ॑द्वा अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तस्मा॒द्रक्षा॑स्यपं
हन्ति॥१४॥

गा॒य॒त्रि॒या परि॑ लिखति॒ तेजो॑ वै गा॒य॒त्री तेज॑सै॒वैनं॑ परि॑
गृह्णाति॒ त्रिष्टु॑भा॒ परि॑ लिखतीन्द्रि॒यं वै त्रिष्टु॑गिन्द्रि॒येणै॒वैन॑म् परि॑
गृह्णात्यनुष्टु॑भा॒ परि॑ लिखत्यनुष्टु॒प्सर्वा॑णि॒ छन्दा॑सि परि॒भूः
पर्या॑स्यै मध्य॒तोऽनुष्टु॑भा॒ वाग्वा अ॑नुष्टु॒प्तस्मा॑न्मध्य॒तो वा॒चा
व॑दामो गा॒य॒त्रि॒या प्र॑थ॒मया॑ परि॑ लिखत्यथानुष्टु॒भाथ॑ त्रिष्टु॑भा॒
तेजो॑ वै गा॒य॒त्री य॒ज्ञोऽनुष्टु॑गिन्द्रि॒यं त्रिष्टु॑प्तेज॒सा चै॒वेन्द्रि॒येण॑
चोभ॒यतो॑ य॒ज्ञं परि॑ गृह्णाति॥१५॥

अ॒न्योऽध्व॑र्युर्म॒हान्भव॑ति त्रिष्टु॑भा॒ तेजो॑ वै गा॒य॒त्री त्रयो॑दश च॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो
 धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमित्याह
 ज्योतिरेवैतेन जनयति सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचार्पयत्तं देवा
 अर्धर्चेनाशमयञ्छिवं प्रजाभ्योऽहिंसन्तमित्याह प्रजाभ्यं
 एवैनं शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति
 पुष्करपूर्णमा॥१६॥

हरत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपूर्णं रूपेणैवैनदा
 हरति पुष्करपूर्णं सम्भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपूर्णं
 सयोनिमेवाग्निं सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो
 वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सम्भरति यद्गाम्याणां
 पशूनां चर्मणा सम्भरेद्गाम्यान्पशूञ्छुचार्पयेत्कृष्णाजिनेन
 सम्भरत्यारण्यानेव पशून्॥१७॥

शुचार्पयति तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानामारण्याः
 पशवः कर्नीयांसः शुचा ह्यृता लोमतः सम्भरत्यतो
 ह्यस्य मेध्यं कृष्णाजिनं च पुष्करपूर्णं च सः स्तृणातीयं
 वै कृष्णाजिनमसौ पुष्करपूर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि
 गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो

निरमन्थदग्ध इति॥१८॥

आह य एवैनमन्वपश्यत्तेनैवैनं सम्भरति त्वामग्रे
पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रितमविन्दत्तमु
त्वा दध्यङ्गुषिरित्याह दध्यङ्गा आथर्वणस्तेजस्व्यासीत्तेज
एवास्मिन्दधाति तमु त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि
गृणाति॥१९॥

चतसृभिः सम्भरति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेव
गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुग्भीं राजन्यस्य
त्रैष्टुभो हि राजन्यो यं कामयेत वसीयान्त्स्यादित्युभर्याभिस्तस्य
सम्भरेत्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधात्यष्टाभिः
सम्भरत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रौऽग्निर्यावानेवाग्निस्त
सम्भरति सीदं होतरित्याह देवता एवास्मै सः सादयति
नि होतेति मनुष्यान्त्सः सीदस्वेति वयांसि जनिष्व हि
जेन्यो अग्रे अहामित्याह देवमनुष्यानेवास्मै सः सन्नान्प्र
जनयति॥२०॥

एव पशूनिर्ति गृणाति होतरिति सप्तविंशतिश्च॥ [४]

क्रूरमिव वा अस्या एतत्करोति यत्खनत्यप उप

सृज॒त्यापो॑ वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभिरे॒वास्यै॑ शुच॑ं शमयति॒ सं
 ते वा॒युर्मा॑तरिश्वा॑ दधा॒त्वित्या॑ह प्रा॒णो वै वा॒युः प्रा॒णेनै॒वास्यै॑
 प्रा॒णं सं द॑धाति॒ सं ते वा॒युरित्या॑ह तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्युता दि॒वो
 वृ॒ष्टिरी॑ते॒ तस्मै॑ च दे॒वि वष॑डस्तु॥२१॥

तुभ्य॑मित्या॑ह षड्वा ऋ॒तवं ऋ॒तुष्वे॒व वृ॒ष्टिं दधा॑ति
 तस्मा॑त्सर्वा॑नृ॒तून् व॑र्षति॒ यद्व॑ष॒ट्कुर्या॑द्रक्षा॑सि य॒ज्ञं
 ह॑न्युर्वडित्या॑ह प॒रोक्ष॑मे॒व वष॑ट्करोति॒ नास्य॑ या॒तया॑मा
 वष॑ट्कारो भव॑ति॒ न य॒ज्ञं रक्षा॑सि घ्नन्ति॒ सुजा॑तो॒ ज्योति॑षा
 स॒हेत्य॑नुष्टु॒भोप॑ नह्यत्यनुष्टुप्॥२२॥

सर्वा॑णि छ॒न्दांसि॑ छ॒न्दांसि॑ खलु॒ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या
 त॒नूः प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ परि॑ दधाति॒ वेदु॑को॒ वासो॑ भवति॒
 य ए॒वं वेद॑ वारु॒णो वा अ॒ग्निरु॑प॒नद्ध॒ उदु॑ तिष्ठ स्वध्वरो॒र्ध्व
 ऊ॒ षु णं॑ ऊ॒तय॑ इति॒ सावि॒त्रीभ्या॑मु॒त्तिष्ठ॑ति सवि॒तृप्र॑सूत
 ए॒वास्यो॒र्ध्वा व॑रुणमे॒निमु॑त्सृजति॒ द्वाभ्यां॑ प्र॒तिष्ठि॑त्यै स जा॒तो
 गर्भो॑ असि॥२३॥

रोद॑स्यो॒रित्या॑हेमे वै रोद॑सी॒ तयो॑रे॒ष गर्भो॑ यद॒ग्निस्तस्मा॑दे॒वम॑

चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतं विभरन्त्यथ चारुतरो
 भवति प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्वा इत्याहौषधयो वा
 अस्य मातरस्ताभ्य एवैनम्प्र च्यावयति स्थिरो भव वीङ्मङ्
 इति गर्दभ आ सादयति॥२४॥

सं नह्यत्येवैनमेतया स्थेमे गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभः
 पशूनाम्भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो-
 ऽप्यनालेशेत्यन्यान्पशून्मेघत्यन्त्रः ह्येनेनार्कः सम्भरन्ति
 गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो द्विरेताः सन्कनिष्ठम्पशूनाम्प्र
 जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति प्रजासु वा एष
 एतर्ह्यारूढः॥२५॥

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य इत्याह
 प्रजाभ्य एवैनः शमयति मानुषीभ्यस्त्वमेङ्गिर इत्याह
 मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो मान्तरिक्षं
 मा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति प्रेतु वाजी
 कनिक्रददित्याह वाजी ह्येष नानदद्रासंभः पत्वेति॥२६॥

आह रासंभ इति ह्येतमृषयोऽवदन्भरन्त्रग्निम्पुरीष्यमित्याहाग्नि
 ह्येष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहायुरेवास्मिन्दधाति

तस्माद्द्रुधः सर्वमायुरेति तस्माद्द्रुधे पुरायुषः प्रमीते
बिभ्यति वृषाग्निं वृषणम्भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाग्निरपां
गर्भम्॥२७॥

समुद्रियमित्याहापाः ह्येष गर्भो यदग्निरग्न आ याहि
वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्न आ याहि वीतय इति
यदाहानयोर्लोकयोर्वीत्यै प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः
प्रतिष्ठाः स एतर्ह्यध्वर्युं च यजमानं च ध्यायत्यृतः
सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ॥२८॥

सत्यमनयोरेवैनं प्रतिं षापयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न
यजमानो वरुणो वा एष यजमानमभ्येति यदग्निरुपनद्ध
ओषधयः प्रतिं गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वा
अमंतीररांतीरित्याह रक्षंसामपहत्यै निषीदन्नो अपं दुर्मतिः
हनदित्याह प्रतिष्ठित्या ओषधयः प्रतिं मोदध्वम्॥२९॥

अस्त्वनुष्टुबसि सादयत्यारूढः पत्वेति गर्भमसौ मोदध्वं द्विचत्वारिंशच्च॥—————[५]

एनमित्याहोषधयो वा अग्नेर्भागधेयन्ताभिरेवैनः समर्धयति पुष्पावतीः सुपिप्पला इत्याह
तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्त्ययं वो गर्भं ऋत्विजः प्रत्नः सधस्थमासददित्याह याभ्यं एवैनंम्रच्यावयंति
तास्वेवैनं प्रतिं षापयति द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै॥३०॥—————[६]

वा॒रु॒णो वा अ॒ग्निरु॒प॒न॒द्धो वि पा॒ज॒सेति॒ वि स्र॑स॒यति॒
 सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वास्य॒ विषू॑र्ची वरुणमे॒निं वि सृ॑जत्य॒प उप॑
 सृज॒त्यापो वै शा॒न्ताः शा॒न्ताभि॑रे॒वास्य॒ शुच॑ श॒मयति॒
 ति॒सृभि॑रु॒पं सृजति॒ त्रिवृ॑द्वा अ॒ग्निर्या॑वा॒नेवा॒ग्निस्त॑स्य॒ शुच॑
 श॒मयति॒ मि॒त्रः स॒सृज्य॑ पृथि॒वीमि॒त्याह॑ मि॒त्रो वै शि॒वो
 दे॒वाना॒न्तेनै॒व॥ ३१॥

ए॒न॒स॒ सृ॑जति॒ शान्त्यै॒ यद्वा॒म्याणा॒म्पात्रा॑णां क॒पालैः
 स॒सृजे॑द्वा॒म्याणि॒ पात्रा॑णि शु॒चार्प॑येद॒र्मक॑पालैः स॒
 सृ॑जत्ये॒तानि॒ वा अ॑नुपजीवनी॒यानि॒ तान्ये॒व शु॒चार्प॑यति॒
 शर्क॑राभिः स॒सृजति॒ धृ॒त्या अथो॑ श॒त्वाया॑जलो॒मैः स॒
 सृ॑जत्ये॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॑नूर्यद॒जा प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ स॒
 सृ॑जत्यथो तेज॑सा कृष्णाजि॒नस्य॒ लोम॑भिः सम्॥ ३२॥

सृ॒जति॒ य॒ज्ञो वै कृ॑ष्णाजि॒नं य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञ॑ स॒सृजति॒
 रु॒द्राः स॒म्भृत्य॑ पृथि॒वीमि॒त्याहै॒ता वा ए॒तं दे॒वता॒ अ॒ग्ने
 स॒म॒भर॑न्ताभि॒रेवैन॑ स॒म्भर॑ति म॒खस्य॒ शिरो॑ऽसीत्या॒ह य॒ज्ञो
 वै म॒खस्त॑स्यै॒तच्छि॑रो॒ यदु॒खा तस्मा॑दे॒वमा॑ह य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒
 इत्या॑ह य॒ज्ञस्य॒ ह्ये॒ते॥ ३३॥

पदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्राण्याभिर्यच्छृत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते
 मिथुनत्वाय त्र्युद्धिं करोति त्रयं इमे लोका एषां
 लोकानामाप्त्यै छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दांसि
 वीर्येणैवैनां करोति यजुषा बिलं करोति व्यावृत्त्या
 इयंतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां द्विस्तनां
 करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुः स्तनां करोति पशूनां
 दोहायाष्टास्तनां करोति छन्दसां दोहाय नवांश्चिमभिचरतः
 कुर्यान्निवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै
 कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवतांस्वेवैनां प्रति
 ष्ठापयति॥ ३४॥

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरंतु एकविंशतिश्च॥ [७]

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर एतद्यज्ञस्य
 यदुखा शीर्षन्नेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्मात्सप्त
 शीर्षन्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः
 सयोनित्वायादितिस्त्वेत्याहेयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां
 खनत्यस्या अक्रूरङ्गाराय न हि स्वः स्वः हिनस्ति देवानां
 त्वा पत्नीरित्याह देवानाम्॥ ३५॥

वा ए॒ता॒म्प॒त॒नो॒ऽग्रे॒ऽकुर्व॑न्ताभिरे॒वैना॑ दधाति धि॒षणा॒स्त्वेत्या॑ह
 वि॒द्या वै धि॒षणा॑ वि॒द्याभिरे॒वैना॑मभी॒न्दे ग्रा॒स्त्वेत्या॑ह
 छ॒न्दा॑ँसि॒ वै ग्रा॑श्छ॒न्दो॑भिरे॒वैना॑ँ श्रपयति वरू॒त्रय॑स्त्वेत्या॑ह
 हो॒त्रा वै वरू॒त्रयो॑ हो॒त्राभिरे॒वैना॑ पचति ज॒नय॑स्त्वेत्या॑ह
 दे॒वानां॑ वै प॒त्नीः॑ ॥ ३६ ॥

ज॒नय॑स्ताभिरे॒वैना॑ पचति ष॒ड्विः प॑चति ष॒ड्वा ऋ॒तव॑
 ऋ॒तुभिरे॒वैना॑ पचति द्विः पच॑न्त्वित्या॑ह तस्मा॒द्विः सं॒वत्स॑रस्य
 स॒स्यम्प॑च्यते वा॒रु॒ण्यु॒खाभी॑द्धा मै॒त्रियो॑पैति शा॒न्त्यै
 दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोद्व॑प॒त्वित्या॑ह सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनां॑ ब्र॒ह्म॑णा
 दे॒वता॑भि॒रुद्व॑प॒त्यप॑द्यमाना पृथि॒व्याशा॑ दि॒श आ पृ॑ण ॥ ३७ ॥

इत्या॑ह तस्मा॒दग्निः॑ सर्वा॒ दि॒शोऽनु॑ वि भा॒त्युत्ति॑ष्ठ बृ॒हती
 भ॒वो॒र्ध्वा ति॑ष्ठ ध्रु॒वा त्वमि॒त्याह॑ प्रति॑ष्ठित्या असु॒र्यम्पा॒त्र-
 म॒ना॑च्छृ॒ण्ण॒मा च्छृ॑णत्ति दे॒व॒त्राक॑रजक्षी॒रेणा॑ च्छृ॑णत्ति प॒र॒मं
 वा ए॒तत्प॒यो यद॑जक्षी॒रं प॑र॒मे॒णै॒वैना॑म्पयसा च्छृ॑णत्ति यजु॑षा
 व्यावृ॑त्यै छ॒न्दो॑भि॒रा च्छृ॑णत्ति छ॒न्दो॑भि॒र्वा ए॒षा क्रि॑यते
 छ॒न्दो॑भिरे॒व छ॒न्दा॑ँ॒स्या च्छृ॑णत्ति ॥ ३८ ॥

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै
 माषा अमेध्यम्पुरुषशीर्षममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय
 मेध्यं कृत्वा हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः
 पुरुषस्यास्यै व्यृद्धं वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षं संस्था
 वितृण्णां वल्मीकवृषां प्रति नि दधाति सुप्त वै शीर्षण्याः
 प्राणाः प्राणैरेवैनत्समर्धयति मेध्यत्वाय यावन्तः॥३९॥

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः
 परि गायति यमादेवैनद्वृद्धे तिसृभिः परि गायति त्रयं इमे
 लोका एभ्य एवैनल्लोकेभ्यो वृद्धे तस्माद्दायते न देयङ्गाथा हि
 तद्वृद्धेऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाव
 रुद्धे यत्पशून्नालभेतानवरुद्धा अस्य॥४०॥

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यत्संस्थाप
 शीर्षाणि स्युर्यत्पशूनालभते तेनैव पशूनव रुद्धे
 यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजति शीर्ष्णामयातयामत्वाय प्राजापत्येन
 संस्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रति
 ष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिंरिचानोऽमन्यत स
 एता आप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स मुखतः॥४१॥

आत्मानमाप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै
 प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्यपरिमितच्छन्दसो
 भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या ऊनातिरिक्ता
 मिथुनाः प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो
 लोमशाः पशून्नेवाव रुन्दे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि
 रूपाण्यग्नौ चित्ये क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य ॥ ४२ ॥

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो
 रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतुर्विंशतिम्
 चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः
 साक्षादेव वैश्वानरमव रुन्दे पराचीरन्वाह पराडिव
 हि सुवर्गो लोकः समास्त्वाग्र ऋतवो वर्धयन्त्वित्याह
 समाभिरेवाग्निं वर्धयति ॥ ४३ ॥

ऋतुभिः संवत्सरं विश्वा आ भाहि प्रदिशः
 पृथिव्या इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भाति
 प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप
 नुदत्युद्वयं तमसस्परीत्याह पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादप
 हन्त्यगन्म ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो

ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यं गच्छति न संवत्सरस्तिष्ठति
 नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाह
 ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४४॥

यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च॥ [९]

षड्भिर्दीक्षयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं दीक्षयति
 सप्तभिर्दीक्षयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवैनं दीक्षयति
 विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा
 अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां वागुत्तमैकस्मादक्षरादनां सप्तमथमम्पदम्
 तस्माद्यद्वाचोऽनां तं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति
 पूर्ण इव हि प्रजापतिः॥४५॥

प्रजापतेरात्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
 असृजत प्रजानां सृष्ट्यै यद्विषिं प्रवृज्याद्भूतमव रुन्धीत
 यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुन्दे
 भविष्यद्धि भूयो भूताद्वाभ्याम्प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः
 प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा
 यद्विद्येतार्तिमाच्छेत्॥४६॥

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रेतामुखां तपेत्याह ब्रह्म

वै मि॒त्रो ब्र॒ह्म॒न्ने॒वैनां॑ प्र॒ति॒ ष्ठा॒पय॑ति॒ ना॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑ति॒ यज॑मानो
नास्य॑ य॒ज्ञो ह॑न्यते॒ यदि॑ भिद्ये॑त॒ तैरे॒व क॒पालैः स॑ꣳ सृ॒जे॒त्सै॒व
ततः॑ प्राय॑श्चित्तिर्यो ग॒त॒श्रीः॒ स्यान्म॑थि॒त्वा त॒स्याव॑ द॒ध्याद्भू॒तो
वा ए॒ष स॒ स्वां॑॥४७॥

दे॒वता॒मु॒पैति॒ यो भू॑ति॒कामः॑ स्याद्य॒ उ॒खायै॑ स॒म्भवे॒त्स ए॒व
तस्य॑ स्या॒दतो॒ ह्येष॑ स॒म्भव॑त्येष॒ वै स्व॑य॒म्भूर्नाम॑ भ॒वत्ये॒व
यं का॒मये॑त॒ भ्रातृ॑व्यमस्मै॒ जन॑येय॒मित्य॒न्यत॒स्तस्या॑हृ॒त्याव॑
द॒ध्यात्सा॒क्षादे॒वास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं॒ जन॑यत्य॒म्बरी॑षा॒दन्न॑का॒मस्या॑व॒
द॒ध्याद॒म्बरी॑षे॒ वा अ॒न्न॑म्भ्रियते॒ सयो॑न्ये॒वान्न॑म्॥४८॥

अ॒व॑ रु॒द्धे मु॒ञ्जान॑व॒ दधा॒त्यूर्ग्वै॑ मु॒ञ्जा ऊ॒र्जमे॒वास्मा॑ अ॒पि
दधा॒त्यग्नि॑र्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॒ स क्रु॑मु॒कम्प्रा॑वि॒शत् क्रु॑मु॒कम॑व॒
दधा॑ति॒ यदे॒वास्य॑ तत्र॒ न्य॑क्तं॒ तदे॒वाव॑ रु॒द्ध आ॒ज्ये॒न सं
यो॑त्येत॒द्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धा॒म॒ यदा॒ज्यं प्रि॒येणै॒वेन॑ धा॒न्ना
सम॑र्धय॒त्यथो॑ तेज॑सा॥४९॥

वैक॑न्कती॒मा द॑धाति॒ भा ए॒वाव॑ रु॒द्धे शमी॑मयी॒मा द॑धाति॒
शान्त्यै॑ सीद॒ त्वं मा॒तुर॒स्या उ॒पस्थ॑ इति॒ तिसृ॑भिर्जा॒तमु॒प
तिष्ठ॑ते॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒ष्वे॒व लो॒केष्वा॒विदं॑ गच्छ॒त्यथो॑

प्राणानेवात्मन्धत्ते॥५०॥

प्रजापतिरुच्छेत्स्वामेवात्रं तेजसा चतुस्त्रिंशच्च॥ [१०]

न हं स्म वै पुराग्निरपंरशुवृक्णं दहति तदस्मै
प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदग्ने यानि कानि चेति समिधमा
दधात्यपंरशुवृक्णमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य
एवं वेदौदुम्बरीमा दधात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि
दधाति प्रजापतिरग्निमसृजत तं सृष्टं रक्षांसि॥५१॥

अजिघांसन्थ्स एतद्राक्षोघ्नमपश्यत्तेन वै स
रक्षांस्यपाहत यद्राक्षोघ्नम्भवत्यग्नेरेव तेन जाताद्रक्षांस्यप
हन्त्याश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपत्नसाहो
विजित्यै वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुद्धे शमीमयीमा
दधाति शान्त्यै सशितम्मे ब्रह्मोदेषाम्बाहू अतिरमित्युत्तमे
औदुम्बरी॥५२॥

वाचयति ब्रह्मणैव क्षत्रं सः श्यति क्षत्रेण ब्रह्म
तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्यन्यम्ब्राह्मणं तस्माद्राजन्यो
ब्राह्मणवानत्यन्यं राजन्यम्मृत्युर्वा एष यदग्निरमृतं
हिरण्यं रुक्ममन्तरं प्रति मुञ्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्त

एकंविंशतिनिर्बाधो भवत्येकंविंशतिर्वै देवलोका द्वादश
मासाः पञ्चतवस्त्रयं इमे लोका असावादित्यः॥५३॥

एकविंश एतावन्तो वै देवलोकास्तेभ्य एव
भ्रातृव्यमन्तरेति निर्बाधैर्वै देवा असुरान्निर्बाधेऽकुर्वन्त
तन्निर्बाधानां निर्बाधत्वन्निर्बाधी भवति भ्रातृव्यानेव
निर्बाधे कुरुते सावित्रिया प्रति मुञ्चते प्रसूत्यै
नक्तोषासेत्युत्तरयाहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते देवा अग्निं
धारयन्द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा द्रविणोदा
अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्य॥५४॥

प्राणैर्दाधारासीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः
प्र जायन्ते कृष्णाजिनमुत्तरन्तेजो वै हिरण्यं ब्रह्म
कृष्णाजिनन्तेजसा चैवैनं ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति
षडुद्यामं शिष्यंभवति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते
यद्वादशोद्यामं संवत्सरेणैव मौञ्जम्भवत्यूर्ग्वै मुञ्जा
ऊर्जैवैनं समर्धयति सुपर्णोऽसि गुरुत्मानित्यवैक्षते
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे दिवं गच्छ सुवः पतेत्याह
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति॥५॥

रक्षाः स्यौदुम्बरी आदित्य उद्यत्य सञ्चतुर्विंशतिश्च॥ [११]

समिद्धो अञ्जन्कृदरम्मतीनां घृतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः।
वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम्।
घृतेनाञ्जन्सम्पथो दैवयानां न्रजानन्वाज्यप्येतु देवान्।
अनु त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्ताः स्वधामस्मै यजमानाय
धेहि। ईड्यश्वासि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्वासि मेध्यश्च सप्ते।
अग्निष्ट्वा॥ ५६॥

देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः।
स्तीर्णम्बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम्।
देवेभिर्युक्तमदितिः सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु।
एता उ वः सुभगा विश्वरूपा वि पक्षौभिः श्रयमाणा उदातैः।
ऋष्याः सतीः कवषः शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा
भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि
संविदाने। उषासा वाम्॥ ५७॥

सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सादयामि। प्रथमा
वाः सरथिना सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा।
अपिप्रयं चोदना वाम्मिमाना होतांरा ज्योतिः प्रदिशा

दिशन्ता॥ आदित्यैर्नो भारती वष्टु यज्ञं सरस्वती सह
 रुद्रैर्न आवीत्। इडोपहूता वसुभिः सजोषा यज्ञं नो
 देवीरमृतेषु धत्त। त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुर्वा
 जायत आशुरश्वः॥५८॥

त्वष्टेदं विश्वम्भुवनं जजान बहोः कर्तारमिह यक्षि होतः।
 अश्वो घृतेन त्मन्या समक्त उप देवां ऋतुशः पार्थ एतु।
 वनस्पतिर्देवलोकम्प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि वक्षत्।
 प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने।
 स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि साध्या हविरदन्तु
 देवाः॥५९॥

अग्निष्ठा वामश्वो द्विचत्वारिंशच्च॥—————[१२]

विष्णुमुखा अन्नपते यावती वि वै पुरुषमात्रेणाग्ने तव श्रवो ब्रह्म जज्ञानं स्वयमातृणामेषां
 वै पशुर्गायत्री कस्त्वा द्वादश॥——[१३]विष्णुमुखा अपचितिमान् वि वा एतावग्ने तव
 स्वयमातृणां विषूचीनानि गायत्री चतुष्पष्टिः॥६४॥ विष्णुमुखास्तनुवै भुवत्॥